

Ille nomads e la populaziun stabla : remarcas davart in veglia historia

Autor(en): **Huonker, Thomas / Cathomen-Monn, Ursulina**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **75 (1990)**

Heft 2

PDF erstellt am: **23.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881584>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

I N O M E L A D S

L A P O P U L A Z I U N S T A B L A

Remarcas davart ina veglia historia

T H O M A S H U O N K E R

Translatau dil tudestg da Ursulina Cathomen-Monn

En mintga persuna domiciliada exista in'encarschadetgna exprimida pil liber vagabundar dils emprems carstgauns. Nus viandein bugen, nus mein bugen sin viadi, a catscha ed ad encurir bulius.

Cun la tecnologia atomara havein nus domiciliai moderns dallas tiaras beinstontas mess nusezs en in dilemma da comfort glischont e tema existenziala totala. Plinavon ha quella tecnologia puspei mussau a nus da patertgar en liungas periodas.

Perspectivas da temps

24000 onns, l'aschinumnada veta mesau-na, vegn ei a cuzzar entochen ch'ils rurmians atomars da plutonium radieschan silmeins mo aunc miez aschi mortalmein. Denton aunc lu tonschan dus milliardavels grams dils quintals da quella materia toxica producida dall'economia atomara per mazzar in carstgaun che vegn en con-

tact cun ella; era en 48000 onns drov'ei mo quater milliardavels grams plutonium per unfrenda. Igl ei era pusseivel da calcular — sco exercezi, per cuorturiala ni era fetg seriusamein — en contas milliardas onns ch'in sulet gram plutonium ha aunc in effect mortal:

Suenter 96000 onns munta la quantidad mortala a 8 milliardavels gram; Suenter 384000 onns a 32 milliardavels gram; Suenter 768000 onns a 64 milliardavels gram; Suenter in milliun e 536000 onns a 128 milliardavels gram. Ed aschia vinavon. Tgei daventa dallas Alps svizras en in milliun onns?

Duess ins dumandar in planisader dil territori, in geolog dalla NAGRA ni ina divinidadra per plaid e fatg? Ni eis ei forsa meglier d'insumma buca patertgar vid las midadas ecologicas che smanatschan gia oz la regiun alpina, ni en 25 ni 50 onns?

La natira, ella quala nus vivin e dalla quala nus essan sezs ina part, viva e sesviluppescha tuttavia en da quellas dimensiuns da temps. Avon 100 milliuns onns era l'aulta perioda dils saurs. Avon in milliun onns han creatiras erectas da duas combas e senza plemas entschiet a girar il mund. Ellas han duvrau biebein novtschientschuncontamelli onns per percuorer tut las regiuns mundialas pli u meins habitablas. Presapauc avon 40000 onns han ils emprems carstgauns contonschiu l'America e l'Australia. Dapi circa 10000 onns ein las empremas gruppas da carstgauns sedomiciliadas ed han eregiu ils emprems mirs. Avon vivevan els ina veta da nomads, recaltgavan ils fretgs dalla tiara e mavan alla

catscha. Ils descendents dils emprems purs en China, India, Egipta, Mesopotamia (igl Irac hodiern) ed ell'Europa ein prest daventai ils sclavs dils emprems retgs. Els stuevan buca mo producir ils fretgs dalla tiara e muaglia per satisfar al luxus da lur signurs, mobein era construir per quels fortezias, palasts e monuments.

La fin dil temps paleolitic e sias consequenzas

La midada tecnologica al domicil stabel alla fin dil temps paleolitic numnan ils historiografs la revoluziun neolitica. Las empremas devastaziuns digl ambient pli grondas caschunadas dil carstgaun sez ein succedidas ella domena dallas empremas culturas domiciliadas: erosiun, steppa e devastaziun da gronds intschess tras runcar igl uaul, surpascular las pastiras e salar la tiara cun schuar ella cun aua levamein salada.

Els davos pèr melli onns suondan allura las invenziuns dils metals e dalla puorla da sittar.

Dapi 300 onns sespleiga quei ch'ils historiografs numnan la revoluziun industrialia. Cun barschar ina gronda part dallas materias da brisch fossilas regenerablas, cun la tecnologia atomara e recentamein la tecnologia da gens mein nus en rescas che san destruir cumpletamein igl equiliber natural digl entir planet tiara el decuors da paucs tschentanners, d'entgins decennis ni era mo enteifer in pèr uras.

Ord ils centers stabels enguords e de-

structivs ein la finala naschi systems da domini mundials, sco igl imperi roman, igl imperi mundial spagnol, igl «empire» engles etc.). Dasperas hai denton adina era dau gruppas da carstgauns ch'ein setenidas vid lur tradiziuns nomadas e che cumbattevan ils centers dominants ni mavan ord via ad els.

Winnetou e Carmen — ils culpeivels siemian da lur unfrendas

Dus continents — l'Australia e l'America dil nord — ein stai habitai duront millenis surtut da pievels nomads, entochen che las pussonzas colonialas dall'Europa han extirpau ils habitonts primars ni stuschau els a cantun e domiciliau els en miserabels territoris numnai reservats.

Suenter ch'ella haveva extirpau e supprimiu ils pievels indians, ei l'America dil nord passada ad in sistem social da sfarlatonza ed engurdientscha destructiva, il qual periclitescha pli fetg l'existenza futura digl ambient che tut las civilisaziuns d'entochen dacheu.

Sper l'America dil nord e l'Australia dat ei era ell'Africa ed ell'Asia gronds spazis viduals che vegnevan habitai entochen el temps modern oravontut da nomads. Admirablas ein las tradiziuns nomadas dall'egualitad e l'indipendenza, lur veta en harmonia culs ciclus natural, ils mitos natural e la medischina naturala, lur perseveranza corporala, la moda e maniera co els tractan lur animals, las schlattas loschas e cunscientas da sesezzas, ils saults

ritmics e la forza creativa da formar ord materials naturalas ovras artisticas. Era aunc en fatscha allas strategias da destrucziun radicalas, ch'han custau la veta a biars nomads, han els adina puspei leventau ella populaziun stabla l'encarschadetgna per in'otra moda da viver, pli genuina, pli maneivla alla natira e meins hierarchica. Tals desideris hai adina dau ella populaziun stabla. Ed els ein era oz tuttavia buca meins exprimi. Tgi che habitescha en blocs cun refugis da protecziun civila sutterrans, lavura en cuntradas artificialas da biros climatisai, en «stallas» computerisadas ni vid maschinas dalla produczion automatisada, quel ei curdaus ella falla dalla veta moderna e civilisada dils domiciliai. El cumpensescha sias encarschadetgnas cun dapli mobilitad, cul siemi da far carriera, s'identifiescha cun herox da westerns, d'astronauts, campiuns dil sport, stars da film e da pop ni cun gronds malfatschents e guerriers sco Rambo, posseda ina dimora da vacanzas idillica ella natira, enquera il salit en religiuns esotericas, fa cuors da saltar flamenco e va en saunas indianas, pren uras da cavalcar sin cavagls quietai cun valium, laguota drogas ni pren outras mesiras da cumpensaziun.

Las forzas da resistenza

L'attracziun dallas metropolas cun lur comfort, che sebase sin il sfarlatar e destruir la natira, periclitescha l'existenza da tuttas fuormas da culturas naturalas e tra-

diziunalas aunc existentas, ch'ei gie buca tuttas nomadas.

Ils nomads ein en general pli resistents encunter la decadenza dalla cultura ch'ils pievels domiciliai en zonas periferas. Mo era leu anfl'ins exempels sorprendents d'inerzia conservativa, per exempel en regiuns muntagnardas isoladas dil Himalaya ni dallas Alps. La resistenza conservativa da culturas domiciliadas, sco per semeglia dils Tibetans, sebase sin lur situaziun isolada protegida dad aultas muntognas, ed ella sa buca exister senza ils ritus e las ductrinas da domini ch'ina casta da muntgs enserrai en claustras han manteiniu senza midadas dapi tschentanners. Da l'otra vart ei gest la natira aviarta e flexibla dils nomads ina protecziun impurtonta encunter la decadenza e la dissoluziun da lur culturas. Senza tradir lur identitad sorprendan las culturas nomadas survientas cun gronda habilitad las novas tecnicas e s'adatteschan a las situaziuns climaticas, religiosas, linguisticas, musicalas ed ad outras atgnadads dalla regiun, ella quala ellas vivan il mument. Ei dat denton era culturas nomadas, sco per exempel els uuls da plievgia digl Amazonas ni sin l'insla Borneo, nua che l'invasiun da novas tecnicas destruescha il spazi vital ed extirpescha las culturas nomadas.

Ils Jenischs en Svizra

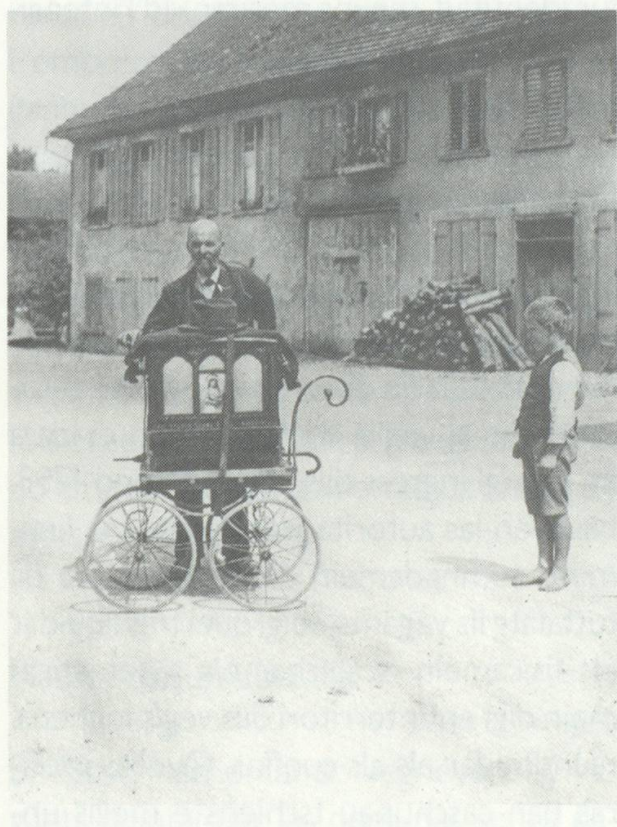
Ella tiara alpina dalla Svizra ha ina populaziun nomada saviu mantener sur tschentanners plazs da passadi, loghens e puncts

Il mulet

Il canistrer

Igl orgalist

Il cuntschafiniastras

fixs culturals ed economics ch'han tunschiu per lur veta nomada e per salvar sco pievel in'identitad originala ed autonoma. Nus discurren dils Jenischs svizzers. Jenischs dat ei era en l'Austria, ell'Italia, en Tiara Tudestga, ella Hollandia ed en Frontscha. Ella Svizra centrala numn'ins els «Fecker», el Grischun tudestg «Spengler» ni «Kessler» (cuntschacazzettas) tenor lur activitads da gudogn principalas, savens era ils Mosers ni Wasers tenor duas da lur schlatteinas fetg derasadas. Ella regiun romontscha vegnan els numnai ils parlars.

Ils Jenischs svizzers considereschan sesezs sco commembers dalla gronda cuminonza dil pievel dils Roma che discuoran romanes ed ein emigrai avon liung temps dall'India; lur organisaziun da tetg svizra, la «Radgenossenschaft der Landstrasse», ei commembra dall'uniun dils Romani. Il jenisch ei denton in lungatg dil tuttafatg different dil romanes ch'ei stretgamein parentaus cul sanskrit dall'India. Il scazi da plaids fundamental dil jenisch cumpeggia bein era ina retscha da plaids che derivan dil romanes; biars plaids jenischs ein denton surprindi bunamein senza midadas dil hebraic, auters derivan dil franzos. In tschep da quei scazi da plaids mischedau ei identics cul vocabulari da tschep dil «Rotwelsch» da tschentanners vargai. Quei documentescha la cumparegliaziun dallas gliestas da plaids che perscrutaders buca jenischs han adina puspei fatg per retschercar las fontaunas da quei lungatg che vegn instruius en gnanc ina scola dil mund.

Il jenisch vegn discurren en Svizra da rondond 5000 descendents dil pievel vagant che nomadiseschan en rulottas, mo era da biars dils rodond 30000 Jenischs domiciliai, denton mo denter els. Per in jester eis ei fetg grev da capir quei lungatg, buca ton pervia dil scazi da plaids original, mobein plitost pervia dalla gronda libertad da fantasia, humor e gestic che quei lungatg lai al plidader.

Il fatg ch'in pievel sa survivor senza in territori fix, senza agens vitgs e scolas, senza in'atgna regenza ni in agen stadi, ei d'attribuir oravontut al character da quei pievel che posseda ina schientscha exprimida da l'atgna identitad e setegn stinadamein vid musters culturals e famigliars tipics da questa identitad. La persistenza, cun la quala ils Jenischs svizzers han manteniu lur identitad, san ins mesirar vid l'intensitad da lur persecuziun.

Duas fasas da persecuziun

Ins sa divider la persecuziun dils vagants en Svizra en duas fasas. Duront il temps niev, pia dalla fin dil temps medieval entochen che la veglia confederaziun ei ida a fin cun igl ingress dils Franzos anno 1798, havevan las autoritads federalas ina finmira, numnadamein da ragischar ora dil tuttafatg ils vagants, seigi quei tras liquidar els fisicamein, scatschar els sistematicamein digl entir territori dils vegls loghens, ni intimidar els als cunfins. Quellas mesiras han caschunau tschiens e mellis unfrendas: morts, tgerlentai, nudai, mutilai,

scatschai, bandischai, deportai, vendi sin galeras ed en survetschs d'uiara. Mo tut quellas fuormas inhumanas dalla legalitad da gliez temps han mai contonschiu lur finamira; en Svizra hai adina dau vagants. El 19 e 20avel tschentaner settractav'ei alura da principi buca pli da scatschar ils vagants, mobein d'integrar e naturalisar els e da far els uniforms als ulteriurs subdits e pagataglias. La renconuschientscha dils vagants svizzers sco burgheis cun ils medems dretgs ed ils medems duers ei franc in svilup visavi al stadi anteriur da proscrets senza dretgs. Mo leu nua che quels dretgs da burgheis eran colligiai cun sforzs e nua ch'els survevan per extirpar tuts elements jasters en num dall'egualitad e dall'uniformadad, era igl argument dil progress ina viarcla per zuppar l'intoleranza e l'idea tschocca dad uorden.

L'emprema fasa dalla persecuziun dils vagants ella historia pli recenta dalla Svizra selai documentar ord las deliberaziuns dalla dieta. En quellas vegneva adina pusppei concludiu ch'ils uffizials sin tut ils sculems seigien obligai d'eliminar ed extirpar cumpleinamein ils zagrenders, pagauns e vagants. Da temps en temps proclamava la dieta era il lintschadi, p. ex. igl onn 1580, ed empermetteva la libertad da castitg als assassins da vagants.

Naturalisaziun sfurzada

El 19avel tschentaner vegnevan ils vagants quintai tier las persunas senza patria. Quella noziun cumpigliava tut quels

che havevan negin dretg da burgheis renconuschiu. Las uiaras da Napoleon e l'entschatta dils moviments dalla migraziun, caschunai dall'industrialisaziun, dil commerci mundial pli intensiv e digl augment rapid dalla populaziun, havevan giu per consequenza ch'in diember carschent da habitonts en Svizra ed ellas tiaras vischinas eran vegni scarpai ord lur ambient tradiziunal. E per ils medems motivs defendevan ils vitgs ed ils marcaus provincials, ch'eran medemamein vegni tschaffai da quei turnighel, cun tutta vehemenza lur fuormas legalas tradiziunalas encunter il diember carschent d'immigrants. A medem temps sesviluppavan ils centers burocratics dils novs stadis nazionals ed empruavan da stabilir registraturas e controllas adina pli exactas.

Per quellas raschuns san ins capir las dispetas da gliez temps en connex culs dretgs da burgheis. Esser senza dretg da burgheis muntava illegalitad per ils ins e privilegis per ils auters. Ina persuna senza dretg da burgheis saveva buca maridar, astgava sorprendere negin uffeci, haveva negin dretg alla pastira communal ni ad autras valurs da facultad dallas corporaziuns e vischnauncas. Sch'enzatgi maridava ordeifer, mava en survetschs d'uiara jasters, sch'in affon da purs senza dretgs da ierta encureva lavur ordeifer il vitg natal, perdeva quella persuna ses dretgs da burgheis e daventava ina persuna senza patria. Secumprar en in niev dretg da burgheis era strusch pusseivel e quasi buca da pagar. Persunas senza dretg da burgheis astgavan buca vegnir enzinadas

Marianne Scherr, geb. Weiss, am 17. Dec. Jahr 27. Lebensjahr in Jena von Tischbein photographirt.

Johann Osterlag, Sohn Cajefans, 33 Jahr alt, Besitzer der Marianne Scherr.

Crescentia Scherr 28 Jahr alt, Bedienerin des Joseph Osterlag pro-Justitium.

Paul Leibundgut, vulgo „Springmehld“, 49 Jahr alt.

Catharina Osterlag, Tochter Cajefans, 17 Jahr alt.

Clemens Osterlag, Sohn Cajefans, 18 Jahr alt.

Tafel XXXIII

Sebastian Müller, Schreibknecht, vulgo Eschli 29 J. alt.

Josephine König, von Hülfs-Koch, in Abwesenheit des Sebastian Müller 44 J. alt.

Sebastian Müller, von der Schreibknecht, Sebastian Müller in der Jungferns-Arbeit, 21 J. alt.

Anna Maria Ziegler, eine Dieners-Lust-Gewandene, 27 J. alt.

Joseph Jacob Fündemann, Knecht, 47. 16. J. alt.

Barbara Wagner, Tochter des Bernhard Wagner (Knecht), vulgo Friseur oder Anna Maria Wagner, 21 J. alt.

Las empresas fischas: Ils 1853 vevnan ils Jenischs fotografai, litografai e registrai.

ufficialmein; lur affons eran damai buca mo senza patria, mobein era illegitims gia da naschientscha enneu. El decuors dil 19avel tschentaner ei perquei il diember dallas persunas senza patria carschius considerablamein. En pli dallas classas e gruppas gia avon illegitimas — vagants, gedijs, jasters, rugadurs, glied cun mistregns «malreclis» etc. — devi ussa novas massas da glied senza patria.

La lavur administrativa dil stadi, sco l'installaziun da scolas popularas, la registraziun dils pagataglias etc., era perquei fetg difficultusa. Ils reschims conservativs dils singuls loghens, ch'eran puspei s'establi en Svizra suenter 1815, vevan buca reussiu da stabilir en quei ambient da cuntinuadas midadas economicas enzatgei sco ina «raison d'Etat». Els empruavan da sedeliberar dalla glied senza patria cun deportar ella ni offrir transports gratuits per l'emigraziun ell'America. Pér ils industrials liberals, ils fundaturs dil stadi federal da 1848, han sligliau il problem da «regalar» al pievel ina formaziun, registraziun, disciplinaziun e repartiziun statale. Aschia han els segirau a lur fabricas il provediment nunlimitau da forzas da lavur e superau ils mecanismes d'isolaziun dils vitgs e dils marcaus dalla provinzia.

La naturalisaziun sfurzada dalla davosa gruppa da populaziun buca registrada ei succedida cun realisar la lescha federala da 1850 davart la munconza dil dretg da burgheis. Ina procura federala fundada aposta per quei intent ha registrau, fotografau ed interrogau varga dieschmelli persunas buca domiciliadas. Tgi che save-

va buca presentar silmeins in document ni ina inscripziun ufficala en in register da batten svizzer ni en in cudisch parochial, vegneva spedijs sur ils cunfins; en quella maniera han ins savens scarpau dapart las famiglias. Quels ch'eran aunc restai anavos suenter quella procedura ein vegni reparti sin ils cantuns e leu puspei sin las vischnaucas, senza risguard als giavischs ni la derivonza dils pertuccai. Allas vischnaucas pli grondas eis ei reussiu, cun pagar ina summa da pauc, da renviar quels novs burgheis buca giavischai allas vischnaucas vischinas las pli pintgas e las pli paupras, el Grischun per exempel a Murissen, Vaz sura, Selma ni Landarenca. Talas vischnaucas eran buca hablas da porscher ina basa d'existenza als novs burgheis, il cuntrari, ellas han exclus els dal diever digl uaul, dallas pastiras communalas e dallas alps. Las persunas naturalisadas sfurzedamein en ina vischnaunca havevan pia l'alternativa u da daverntar fumegls e fomitgasas dad alp dils purs ils

Jenischs ella casa d'affons

pli paupers, ni da restar fideivels a lur veta nomada, la quala havess duiv vegnir eliminada entras la lescha da naturalisaziun. Ils novs indrez publics sco la scola populara ni las casas da lavur per glied senza occupaziun stabla han denton engrevegiu da viver e luvrar alla moda usitada da vagant ed han dau caschun per la proxima fasa da persecuziun, numnadamein da prender naven ils affons dils vagants ed educar els a burgheis domiciliai.

La separaziun dils affons

Las empremas ordinaziuns officialas da separar affons jenischs da lur geniturs per reeducar els a burgheis stabels ein gia vengidas fatgas il 1826 ella Svizra centrala ed a Turitg. En ina vischnaunca grischuna ei l'emprema da quellas mesiras succedea sco suonda:

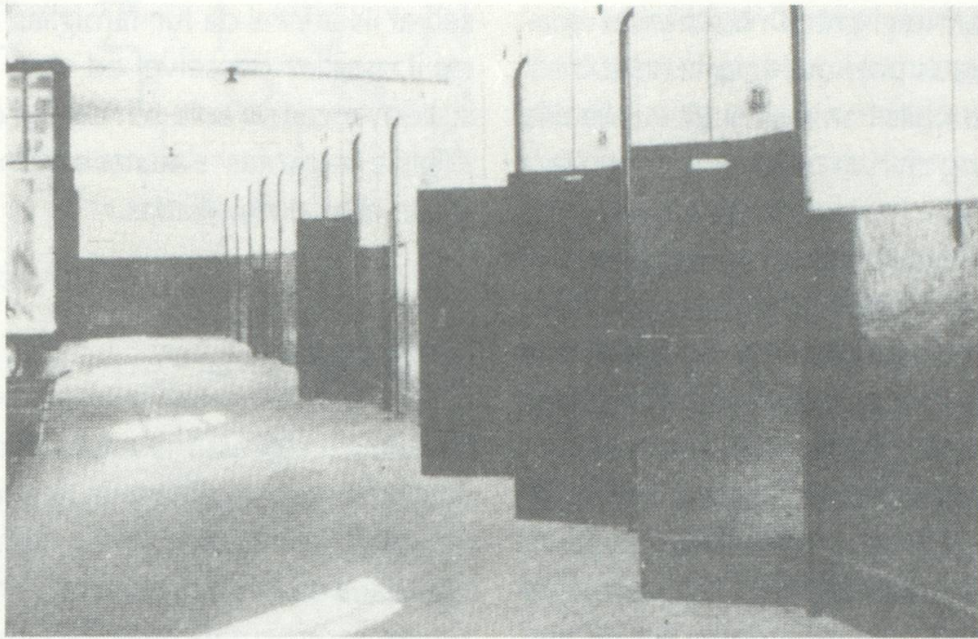
«Ils onns 1861-63 era en vischnaunca in prer-caputschin fetg energetic. Quel ei sereferius ad emprovas da pli baul ed ha priu ina mesira radicala, cun consentiment dall'autoridad locala. Bunamein tut ils paupers affons, quels dils Zeros presents ed auters, ein vegni separai da lur geniturs e dai en tgira e per educar a prus burgheis. Pertuccond ils affons buca Zeros ha quella mesira giu in fetg bien success; els ein restai tier lur geniturs nutriders ed ein daventai prus purs e puras. Tut auter ils Zeros. U ch'els ein beinspert fugi da lur tgira sfurzada, ni ch'els ein vegni carmalai naven da lur parents. Ils geniturs dils Zeros eran stermentus vilai da quella procedura

ed han reclamau tras in advocat «pervia da violaziun dil dretg natural e da famiglia». Fiat justitia, pereat mundus! In sulet da quels pupils ei restaus entochen alla fin dalla scola tier siu ugau, mo ei lu la finala tuttina buca daventaus enzatgei endretg. In auter ha survegniu ina tala tema da l'educaziun e la scolaziun ch'el ha priu la fugia, ei sezuppaus els clavaus ils pli isolai ed era buca pli da rabbitschar en scola. La patangada da Hercules dil caputschiner sils giuvens tgaus ha secapescha buca saviu mazzar la hidra. Cun quei che la schlatta dils Zeros ei vengida lavagada tras entrar ella veta da vagant, sa ella bein mo regenerar cun bandunar quella. Sulet il temps tutpussent sa, midond las relaziuns e destruend la fuorma sociala, midar ils currigibels suenter ch'el ha destruiu ils incurrigibels.»

Igl autur da quella descripziun cinica dall'emprema separaziun dils affons vagants en in vitg grischun ei il psichiater Josef Jörger, caumiedi dalla clinica Casa d'uaul a Cuera. Igl artechel da Jörger davart «La famiglia Zero», cumpariu il 1905 egl «Archiv f. Rassen- und Gesellschaftsbiologie einschliesslich Rassen- und Gesellschaftshygiene» fuorma la basa teoretica per in experiment socio-medical realisau duront decennis vid tschiens da famiglias jenischas.

La psichiatria e sia perscrutaziun genetica

Jörger intercuera en sias lavurs schlattas jenischas sin basa dad actas da polizia e da

Corridor ella perschun da Bellechasse

casas da «correcziun» e medemamein cun retschercas a bucca davart «abnormitads» da tuttas sorts. El ha amplificau quei material en sia ovra principala: «Psychiatrische Familiengeschichten». Il cudisch ei cumpariu igl onn 1919 a Berlin e vul cumprovar cun agid da tabellas e genealogias la deraenziun particulara da «vagabundissem, criminalitad, immoralitad, fleivlezia e disturbi da spért, pauperissem» (p. 1) enteifer ils Jenischs. Jörger considerava ina gronda part da quels vezis sco l'expressiun dalla ierta inferiura dallas famiglias jenischas ch'el veva intercurriu:

«En cass da tals donns da tschantaners ston ins prever ch'il vagant indigen arta in relasch disastros dad imbecillitad morala ed etica, schendrada dil basat ed augmentada dil tat.»

Ils successurs da Jörger, ils docters Pflugfelder e Fontana, ein sespruai da sustener en lur artechels quella teoria e da slar-

gar ella sin tut las schlattas jenischas, cun mantener ils nums da code introduci da Jörger per las famiglias jenischas.

Il 1961 scriva Pflugfelder ella «Terra Grischuna»:

«Pil miedi e perscrutader genetic ein las sippas Markus, Muhr e Wolzer ina materia d'observaziun extraordinaria; cun excepziun da dinastias regentas datti bein strusch ina gruppa da carstgauns che representa il resultat d'ina ingeneraziun aschi excessiva. Ils Markus e Wolzer ein aschi tipics e strusch da scumbigliar en lur apparientscha corporala e spirtala ch'ins savess buca demonstrar meglier la penetraziun dil bein hereditar. Plinavon semussavan savens mendas artadas sco inferiuradad, imbecillitad, malsognas da spért, mo era microcefalia e nistagmus». (nr. 10, p. 30)

Ins ha denton mai udiu che las schlattas dil patriziat grischun fussien vegnidas sutta-

messas a semegliontas retschercas successivas. Era ils prencis regents ed abdicai dalla schlatta dils Pahlewi ni da quella dils da Habsburg ch'han priu dimora en tiara grischuna ein mai vegni examinai arisguard microcefalia ni nistagmus.

Quei che pertuccava ils Jenischs, il «material» da perscrutaziun preferiu, savevan ils caumiedis adina puspei revegnir a novas generaziuns d'«objects» da retscherca.

Dr. Benedikt Fontana, caumiedi dalla «Casa d'ual» entochen la fin 1990, presenta en sia dissertaziun digl onn 1968 en tut 79 «cass» jenischs ch'el enumerescha, dil tuttafatg ella tradiziun da Jörger, cun agid da tabellas e genealogias. En siu cudisch «Nomadentum und Sesshaftigkeit als psychologische und psychopathologische Verhaltensradikale: Psychisches Erbgut oder Umweltprägung» meina el vinavon la perscrutaziun rassista e discriminonta da Jörger ed ei era buca senuspiu da menziunar ella bibliografia, senza negina critica, ils teoretichers dallas rassas sco Ritter e Dubitscher sco autoritads scientificas. Las retschercas da Fontana sebasan sin ils dossiers dad actas dalla «Ovra d'agid per il affons dalla via» dalla fundaziun Pro Juventute, la quala ha scarpau 619 affons jenischs ord lur famiglias ed ha suttamess els ad in experiment da reeducaziun extendiu.

Las acziuns dalla «Ovra d'agid» anti-jenischas sebasan sin ina proposta che Jörger haveva fatg il 1923 sin invitaziun dalla regenza grischuna en in referat pils tgirunzs d'armada cantunals:

«Ei dad bein strusch in auter mied d'equilibraziun che da separar aschi baul sco pus-

seivel ils affons da lur famiglias, d'educar els il meglier pusseivel ed alzar els sin in scalem social pli ault, sch'ins vul che las famiglias vagantas s'adatteschien plaun a plaun allas domiciliadas.»

Perspectivas

Il program dall'assimiliaziun sfurzada cun sragischar sistematicamein ils affons da lur famiglias, sco quei ch'el ei vegnius recumandaus da Jörger, realisaus a moda consequenta e brutala dalla Pro Juventute e subvenziunaus dalla confederaziun, ha caschunau immens donns alla populaziun jenischas, ils quals ina sa buca reparar cun almosnas: famiglias destruidas, olmas destruidas, carplina e dependenza.

Denton la forza da resistenza dallas structures nomadas ei puspei sefatga valer. Ils Jenischs svizzers han surviviü era questa unda da persecuziun psichiatrica-caritativa. Ord la resistenza encunter la «Ovra d'agid pils affons dalla via» ei seformada il 1975 l'emprema organisaziun autonoma dils Jenischs svizzers, la «Radgenossenschaft der Landstrasse». L'organisaziun sefatschenta oravontut cun lavur da publicitad, procura per garantias da plazzas stablas e da passadi e cumbatta leschas specialas discriminontas e schicanas dallas autoritads. La premissa per lur success a liunga vesta ei ch'il pievel vagant mantegni sia tradiziun nomada d'ina cultura da discussiun nunbirocratica e d'ina democrazia da consens el rom dil discuors permanent als plazs e liugs da scuntrada.